

crkva u svijetu

RASPRAVE I ČLANCI

OBJAVA BOGA U BIBLIJI

Josip Marčelić

Uvod

Bog se može očitovati na više načina. Očitovanje Boga izvan Biblije mnogostruko je i čovjek s njim ide kroz čitavu svoju povijest. Nas posebno zanima očitovanje Boga u Bibliji; o tome mislimo ovdje govoriti. Ipak, prije negoli prijedemo na uočavanje biblijske Božje objave, zadržimo se, barem letimično, na prirodnoj Božjoj objavi, koja je višestruka i posebno se očituje u filozofskom susretu s Bogom.

Prirodna Božja objava ima za svoju specifičnost činjenicu da je čovjek po prirodi koju mu je Bog dao stalno na putu prema Bogu. Po njoj čovjek ima određenu inicijativu; on donekle upravlja tijekom događaja. Ta je Božja objava utkana u prirodu i u njoj je trajno prisutna. Svaki se čovjek po njoj može uspinjati prema Gospodinu.

U starini i srednjem vijeku rado se išlo premo Bogu filozofsko-kozmolozkim putem. U novije je vrijeme u središtu pažnje sve više čovjek i njegov život, te je i put prema Bogu obilježen filozofsko-psihološkim razmišljanjima.¹

Ponirući u dubine našega ljudskog bitka kao da naziremo horizonte vječnosti koji nas upućuju na Boga.² Mi se, na tlu svoga bića, nekako

¹ O filozofskom pristupu Bogu usp. A. Kusić, *Filozofski pristupi Bogu*, Cus, 1980; o sv. Tomi posebno str. 77 sll.

² O naravnoj otvorenosti čovjeka nadnaravi, Bogu usp. K. Rahner, *Grundkurs des Glaubens* (Einführung in den Begriff des Christentums), Herder,⁹ 1976, 33 sll. 54 sll.

egzistencijalno otvaramo Gospodinu.³ Ipak se može dogoditi, kao više puta u prošlosti, da se čovjek zaustavi u odviše teoretskom promatranju Boga, te tako npr. imamo Boga filozofa, koji nam je neizmjereno dalek.⁴ Uvijek novo izazovno traženje smisla naše egzistencije vraća nas u konkretnost i ujedno približava biblijskom pristupu k Bogu.⁵

Temeljna je razlika između filozofskog i biblijskog pristupa Bogu u tome što u Bibliji Bog ima apsolutnu inicijativu u svojem očitovanju. On dolazi k nama, a ne mi k njemu. On, nadalje, k nama pristupa na konkretno-povijesni način, ulazi u našu povijest. Ne stoji On tek iznad nas kao naš smisao, niti samo utemeljuje našu egzistenciju kao njezin temelj. On je neposredno-iskustveno-osobno u dodiru sa svojim Narodom. Taj se susret stoga ne da predvidjeti, niti je ikako u našoj ruci. Kako se je događao, to treba vidjeti u biblijskoj povijesti.

Filozofski i biblijski put k Bogu autentični su putovi, makar se i te kako razlikuju. Nimalo se ne sukobljuju, nego se isprepleću i upotpunjuju. Biblijsko pak Božje očitovanje uvijek je novi korak Božji prema nama, te ga možemo prihvatiti ako nam ga Gospodin pruža.⁶ U toku izlaganja vidjet ćemo neke njegove specifičnosti, njegovu neposrednu blizinu, kao i udaljenost i uzvišenost.

Biblijske podatke o Božjem očitovanju ljudima možemo slijediti na različite načine. Možda bi bilo najzgodnije, kada bi to bilo moguće, pratiti konkretni put Božjeg biblijskog očitovanja. Međutim, to nam nije moguće jer nam Biblija donosi teološku sintezu o objavi Božjoj kroz povijest spasenja. U okviru te djelomične biblijske sinteze ima više mogućnosti da se Božja očitovanja svrstaju u određeni redosljed. Možda će biti najzgodnije ako, koliko je moguće bliže, slijedimo biblijsku sintezu, izabirući i sažimajući događaje u cilju naših razmišljanja.

Pod tim vidom svakako je najznačajnije očitovanje Imena Božjeg na Sinaju, kao Jahve. Ta će se Božja prisutnost očitovati u daljnjim tokovima povijesti Izraela na više načina i u postepenom rastu. Bit će to očitovanje Božjeg milosrđa, koje otkupljuje Izraela, s njim sklapa savez i hoda kroz povijest. Novi korak u očitovanju Božje prisutnosti i ljubavi jest u Jedinorodenom Sinu Božjemu, Isusu Kristu, koji kao Sluga Jahvin na sebe uzima naše grijeha, smrt i uništenje. I poslije toga ustaje na novi život, kao Uskrsnuli, kao onaj koji sve prašta i uvodi u svoj Božji život. Božje silaženje prelazi tako u Božje ulaženje, te ujedno i nas zahvaća i prenaša u svoje Kraljevstvo?⁷

³ Usp. H. Mühlen, *Obnova kršćanskog vjerovanja*, Jelsa, 1984, 51 sl. 79 sl.

⁴ Usp. H. U. von Balthasar, *L'accesso alla realtà di Dio*, u *Mysterium salutis* (J. Feiner—M. Löhrer), Queriniana, Brescia, 1969, III, 28 sl.; Isti, *Herrlichkeit*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1969, I, 123 sl. 211 sl. 413 sl. 445 sl.

⁵ Usp. H. Mühlen, *Obnova...* 79 sl.; V. E. Frankl, *Zašto se niste ubili* (Uvod u logoterapiju), Zagreb, 1978.

⁶ Usp. K. Rahner, *Hörer des Wortes*, Kösel, München,² 1963. Autor u knjizi ističe transcendentálnu otvorenost čovjeka u naravnom redu, na što se nadovezuju Božji biblijski zahtvi.

⁷ Usp. A. Deissler, *Die Grundbotschaft des Alten Testaments*, Herder,³ 1973. Autor iznosi temeljnu starozavjetnu objavu opisujući razne Božje zahvate i očitovanja kroz SZ; T. Beck—G. della Croce, *Gesù è il Signore*, Ancora, Mi-

Objava Imena Božjeg JAHVE na Sinaju

Očito je iz Biblije da je objava Imena Božjega — JAHVE — na Sinaju temeljni događaj u Starom Zavjetu. Biblija na tom trajno inzistira.⁸

Izrael sebe doživljava kao Narod kojemu se je Bog posebno približio te mu otkrio svoje Ime. To je, dakle, izuzetno i izrazito osobni susret. Ime naime u židovskom i semitskom mentalitetu očituje samu bit oosbe ili stvari.⁹

Značenje Imena Božjega, Jahve, nije baš posve jasno. Ipak, u sadašnjem stanju egzegetskog istraživanja možemo gotovo sa sigurnošću ustvrditi njegovo egzistencijalno-povijesno značenje. Bog se naime otkriva Izraelu u njegovim teškoćama (usp. Izl, pogl. 1; 2; 3 sll.). Bog dobro zna za sve njegove nevolje. On je Bog njegovih otaca: Abrahama, Izaka, Jakova. On dolazi da oslobodi narod iz nevolja u kojima se nalazi. Zbog toga se pokazuje Mojsiju i kazuje mu svoje ime: Ja sam koji jesam, Jahve (Izl 3, 14). Raznoliko se tumačilo značenje Božjega Imena. Navedimo neka od tih tumačenja.

Neki su shvaćali Božje riječi u smislu izbjegavanja odgovora Mojsiju, te bi ono značilo: Ja sam koji jesam, Mojsije, a ti ne možeš to znati. No, ovo se tumačenje ne može uklopiti u kontekst izlaganja. Mojsije naime dolazi svom narodu i tim imenom predstavlja Boga. To ne bi imalo smisla, ako je tim Bog skrivao svoje Ime. Mojsije i Izrael svakako su to shvatili kao očitovanje Božjeg Imena.

Danas se općenito prihvaća egzistencijalno-povijesno tumačenje. Bog pristupa svojem narodu i on je tu Onaj koji jest — za njega, da ga oslobodi, da ga prati, da bude uvijek uz njega. To se tumačenje posve uklapa u kontekst izlaganja. Bog, naime, koji se je ranije otkrio kao »Bog Svesilni — El Šadaj« (Post 17, 1), postaje sve bliži svom narodu i posve mu se stavlja u službu. Mijenjajući svoje ime, očitovano Abrahamu, El Šadaj, u novo ime Jahve, Bog ujedno očituje svoj novi stav prema Izraelu; on posve ulazi u povijest svog naroda. Božja pomoć stavlja se u službu Izraela.

I etimologija nas upućuje na takve tumačenje Imena Božjega. Riječ »hajah« od koje dolazi Jahve, u židovskom ne znači jednostavno »biti« nego postati, događati se, zbivati se, biti-tu, (veoma rijetko znači samo biti), te stoga ime Božje, Jahve, treba shvatiti »dinamički«, ističe A.

lano, 1981; na jasan i izazovan način knjiga slijedi etape SZ i NZ u kojima se Bog biblijski očituje. Nama je mnogo poslužila pri isticanju temeljnih etapa Božje samoobjave. U međuvremenu knjiga je prevedena na hrvatski pod naslovom: *Isus je Božanski Gospodar*, Jelsa, 1984.

⁸ Usp. A. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 48 sll.; RBT, *Jahve*, 387—390.

⁹ Sjetimo se kako Gospodin u više navrata mijenja ime osobama kad ih uzima u svoju službu: Abram u Abraham, Jakov u Izrael, Šimun u Kefa, ili sam nadijeva ime pojedinoj osobi, što je najočitiije u imenu danom Mesiji — Isus. Kod Egipćana postoji bog sa »skrivenim imenom«, da tako ne bi netko preko njegova imena imao vlasti nad njim; usp. A. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 50.

Diessler.¹⁰ Kao potvrda ovom tumačenju Imena Božjega može nam poslužiti prorok Hošea, preko kojega se Bog prijeti svom narodu, da u slučaju njegove nevjernosti on više neće biti za Izraela »Onaj koji jest« (tj. Jahve) (Hoš 1, 9).¹¹ Dakle, prorok shvaća ime Božje Jahve upravo u ovom egzistencijalno-spasiteljskom odnosu prema Izraela: Onaj koji jest za Izraela.

U toj neposrednoj povijesnoj prisutnosti i zalaganju Božjem za Izraela temeljna je objava Imena Božjega. To je početak poslije kojega će slijediti ostali Božji zahvati, o kojima ćemo nešto više reći u daljnjem izlaganju.

Zanimljivo je uočiti kako je egzistencijalno-povijesno očitovanje Božjeg Imena tijekom povijesti prešlo u filozofsko-natpovijesno shvaćanje tog Božjeg imena. Tome je svakako pridonio grčki filozofski mentalitet. Naime, on promatra bit stvari same u sebi, bez obzira na konkretne akcidentalne elemente. Tako se i biblijsko ime Jahve postupno promatralo sve više filozofski. Svojevrsni vrhunac tog razvoja nalazimo u skolastici, kada se govori o metafizičkoj biti Božjoj, i u prilog tome poziva se na biblijsko ime Božje: Jahve. On je Onaj koji jest, Actus purus.¹² Time se isprepliće nadnaravna i naravna spoznaja Boga, ali se Boga više promatra kao Čisti bitak, više naravno-filozofski. To promatranje je ispravno, ali to nije biblijsko promatranje, koje je prvotno egzistencijalno-povijesno očitovanje Imena-Bitka-Prisutnosti-Angažmana Božjega za Izraela.¹³

Objava Božjega milosrđa — heseda

Čini mi se da smo radije skloni promatrati Boga u Starom zavjetu (SZ) kao silnog i snažnog. On je Bog Sabaoth, Bog vojska, Bog silni i sve-mogući. Naša ljudska slabost i ugroženost rado se zaustavlja na tom vidu Božje biti, u naravnoj kao i u nadnaravnoj objavi. I Biblija više puta ističe taj vid (usp. El Šadaj i dr.). Pa ipak, to nije vrhunac Božjeg očitovanja.

Kada nam Biblija govori o očitovanju imena Božjega Jahve, u Izl 3 i Izl 6, ona ističe posebni Božji angažman za svoj narod i očituje Boga punog milosrđa. Analiza i kontekst pogl. 3. knjige Izlaska govori nam o Božjoj brizi za svoj narod. On je Bog otaca i bit će »Onaj koji jest« (Jahve) za sva pokoljenja. On će ih izbaviti i ostatak će njihov Izbavitelj. U pogl. 6. knjige Izlaska svećenička nam predaja još dublje otkriva novinu Imena Jahvina. Izrael će spoznati da je Jahve doista Ime Božje, jer će ga osloboditi iz ropstva. On se je smilovao Izraelu, ima samilosti s njim i neće ga napustiti.

¹⁰ Usp. A. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 50; J. L. McKenzie, *Aspetti del Vecchio Testamento, u Grande Commentario biblico*, Queriniana, Brescia, 1974, 77, §§ 12—13; H. Gross, *Jahwe*, u LThK, Herder, 1960, V, 856 sl.

¹¹ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 50—51.

¹² Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 51; K. Rahner, *Gotteslehre*, u LThK, Herder, 1960, IV, 1123 sl.; J. Möller, *Actus purus*, u LThK, Herder, 1957, I, 118 sl.

¹³ Usp. Mühlén, *Obnova*... 35 sl. 131 sl.; H. U. von Balthasar, *L'accesso*..., nav. dj., 26 sl.

Što je Gospodin započeo objavom na Sinaju, produbljuje dalje u očitovanjima Mojsiju, o čemu govore pogl. 33. i 34. knjige Izlaska. U pogl. 33. vidimo kako Mojsije moli Boga da mu očituje svoju slavu. Mi bismo nekako očekivali da će Bog očitovati svoju snagu i moć (*mysterium tremendum*). Istina, Bog se doista očituje u svojoj uzvišenosti i nemoguće ga je gledati. Ali, u tom nije slava Jahvina koju On želi otkriti svom sluzi Mojsiju. Dirljive su i značajne riječi koje Bog otkriva Mojsiju o sebi i koje očituju Božju slavu, te u kojima On sam tumači svoje ime:

»Dopustit ću da ispred tebe prođe sav moj sjaj — odgovori Bog — i pred tobom ću izustiti svoje ime Jahve. Bit ću milostiv kome hoću da milostiv budem; smilovat ću se kome hoću da se smilujem. A ti — doda — moga lica ne možeš vidjeti, jer ne može čovjek mene vidjeti i na životu ostati« (Izl 33, 19—20).

U ovom odlomku Gospodin istovremeno objavljuje svoju uzvišenost, nama nedostupnu, i tumači svoje ime Jahve, koje se posebno očituje u milosrđu i smilovanju, čime nam postaje dostupan. Kao da je to još jače izraženo u bogojavljenu koje je opisano u Izl. 34:

»Jahve prođe ispred (Mojsija) te se javi: 'Jahve! Jahve! Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću, iskazuje milost tisućama, podnosi opačinu, grijeh i prijestup'« (Izl 34, 6—7).

Temelj Saveza, zato, što će ga Gospodin sklopiti k Izraelom, koji je pun grijeha i opačina, upravo je Božje milosrde, ljubav i vjernost. Dobro je to uočio Mojsije i molio Gospodina neka kao takav — blag i milosrdan — pođe s njima na put (Izl 34, 9). — Jahve ističe da na temelju svojeg milosrda sklapa Savez s Izraelom (Izl 34, 10 sll.).¹⁴

Temeljeno je dakle očitovanje Boga — u *hesedu*.

Iz spomenutoga proizlazi da je temeljno očitovanje Boga upravo u ovoj dobroti i milosrđu, što se hebr. kaže *hesed*. To je temeljena biblijska riječ koju ne nalazimo u filozofskim riječnicima. U tom Božjem milosrđu otkriva se biblijski stav Boga prema ljudima. To je nesvodivo na bilo kakve naše filozofske kategorije o Bogu. Trebala je biblijska objava da nam Bog o sebi to otkrije.

Zanimljivo je kako pri Izlasku iz Egipta u događajima u kojima se očituje Božja snaga, ipak u prvi plan stupa Božje milosrde i u njemu se Jahve očituje. Naime, i u tvrdoći faraonova srca, Bog je uvijek spreman u svom milosrđu popustiti i oprostiti. Tek trajno faraonovo odbacivanje prisiljava Gospodina da pokaže svoju moć, makar je u dnu milosrde koje potiče to Božje djelovanje (usp. Izl pogl. 4—14). Tu treba da i Izraelci nauče kako je Božje milosrde iznad svih ljudskih grijeha, samo ako u pokajanju i obraćenju prihvate spasiteljsko Božje djelovanje.¹⁵

¹⁴ Očitovanje Boga kao Boga milosrda posebno produbljuju i razvijaju u svojoj knjizi T. Beck—G. della Croce, *Gesù*...; vidi posebno 25 sll. 48 sll.

¹⁵ Usp. T. Beck—G. della Croce, *Gesù*... 58—60.

Stog s pravom papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Bogat milosrđem* (1980) ističe kao temeljnu Božju objavu — Božje milosrđe! To je temeljna objava Starog i Novog zavjeta.¹⁶

Za naš filozofski grčko-zapadnjački mentalitet tu dolazi i do jedne posebne teškoće.

Lako, donekle, shvaćamo, da je Bog Apsolutni, Neovisni, Savršeni, Nepromjenljivi, Actus Purus. Ali nam nije nimalo shvatljivo kako Bog u Bibliji pristupa čovjeku u punini svojeg suosjećanja i milosrđa, prilagođujući svoj stav stavu čovjeka. Izgleda kao da Bog, na neki način, ovisi o čovjeku. Božji su osjećaji nekako reakcija na naše stavove i vladanje, na naše prihvaćanje Božjih planova i suradnje ili odbacivanja.

Biblija, kako vidjesmo, sjedinjuje zajedno i Božju uzvišenost i Božju blizinu; njegovu svemoć i milosrdnu blizinu uvjetovanu našim stavovima i slabostima. To je biblijsko stanovište dovedeno do vrhunca u Isusu Kristu, Sinu Božjemu, koji je ujedno svemogućí Gospodar života i smrti, a istodobno pun milosrđa prema nama bolesnima, bijednima i grešnima, sve do smrti na križu.

Teološko je razmišljanje teškoću pokušalo protumačiti teološkim rječnikom. Ono ističe Božju nepromjenljivost koja je od vijeka, koja predviđa sva zbivanja i ljudske reakcije, te ih odvijeka prihvaća ili odbacuje i to se očituje u vremenu, makar Bog u sebi ostaje nepromjenljiv.¹⁷ Odgovor je teološki ispravan i zahvaća sva pitanja odnosa između Boga i stvorenja, ali kao da je donekle odviše intelektualistički. Biblija nam, naime, otkriva Boga bliskog i neposrednog, posebno u Isusu Kristu, koji neposredno s nama suosjeća i nama se smiluje, koji je dárnut našom dobrotom i našim grijehom. Vremenita dimenzija Božjeg očitovanja, koliko god bila vječna i nadvremenita, za Bibliju je neposredna stvarnost — u kojoj Bog sada sudjeluje. Božja ljubav i milosrđe prema čovjeku tako su bliski i konkretni, da Bog s nama božanski suosjeća, raduje se i trpi. Posljedica je to Božje milosrdne ljubavi. No, što to u Bogu znači, za nas je neshvatljivo. To je božansko milosrdno suosjećanje, božanska supatnja, božanska suradost.¹⁸

Filozofski uspon Bogu nikad nas ne može dovesti do ovih razina Božjih. Ovo je apsolutno Božji dar, Božja biblijska objava, koja nam je dostupna upravo po ovom neposrednom, bliskom, povijesnom očitovanju, kroz *hesed* Božji, Božju dobrotu.

¹⁶ Enciklika daje letimičan biblijski pogled o objavi Boga milosrđa u SZ i NZ, posebno u br. 1, 2, 3, 4 i u bilj. 52 (uz br. 4) više teološki raspravlja o pojmu milosrđa označenim izrazom »hesed« i »rahamim«.

¹⁷ Usp. Mühlen. *Obnova* ... 131 sll.

¹⁸ Ovaj vid Božjeg očitovanja u naše je vrijeme sve prisutniji u teološkim razmišljanjima. Čini se da to proizlazi iz uočavanja Božjeg povijesnog očitovanja i njegova konkretnog, osobnog angažmana u ljudskoj povijesti, u kojoj se očituje punina Božje ljubavi i suosjećanja; usp. Mühlen, *Obnova* ... 87 sll., 118 sll., 135 sll.

Bog Otkupitelj — Bog Stvoritelj

Značajan je redosljed Božjeg očitovanja Izraelu. On se najprije očituje kao Bog Otkupitelj, makar je i to očitovanje postepeno: očitovanje patrijarsima, pri izlasku iz Egipatskog ropstva, pri prijelazu preko Crvenog mora, kroz Sinajsku pustinju, u Palestini, u Babilonskom sužanjstvu i poslije njega.¹⁹ Jahve je Otkupitelj!

Otkupljenje koje Gospodin pruža svojem Narodu sve je uzvišenije: od neposrednog otkupljenja socijalnog tipa prelazi na moralno te duhovno i eshatološko otkupljenje. Ostvarujući otkupljenje Gospodin nam se otkriva kao Gospodar svih prirodnih događaja, kao Gospodar svih naroda i zemalja, kao Gospodar života i smrti. Dakle, na području otkupljenja Jahve se očituje kao Bog Stvoritelj. O tom nam posebno jasno govore proroci, a među njima Deutero-Izaija (usp. Iz 40, 1 sl.; 43, 15; 44, 25; 51, 9—15 i dr.). Dakle, za vrijeme drugog sužanjstva sve je više sazrijevala objava Boga Stvoritelja.²⁰

Zanimljivo je ponovno istaknuti da Bog u Bibliji prvotno ne očituje tajnu stvorenja, nego otkupljenje. Stvaranje je tako kao uvod u djelo otkupljenja, kako zgodno ističe Karl Barth. Po stvorenju Bog poprima pozornicu očitovanja djelovanja Božje ljubavi i milosrđa.²¹

Dosljedno tome, Biblija redovito ne stavlja u prvi plan Boga Stvoritelja, nego uvijek ističe Boga Otkupitelja. Sjetimo se majke Makabejke koja tako čvrsto vjeruje u Boga Otkupitelja koji upravlja svim stvaranjem te dariva i uskrsnuli život onima koji ga zbog njega izgube (usp. 2 Mak 7). Zadivljuje kako jedna obična žena iz puka ima tako uzvišeni pojam o Bogu Stvoritelju! Tim je putem Izrael došao do veoma jasne spoznaje stvaranja (usp. Post 1—2), do koje se nisu uspeli istaknuti umovi starine, istaknuti filozofi. To je svakako jedinstveni slučaj za jedan nefilozofski narod, kao što je Židovski.²²

U djelu otkupljenja postupno se također otvara i perspektiva eshatologije, povratak samom Izvoru, Bogu u sebi. To je ulaženje u Božje kraljevstvo i u zajedništvo života s Bogom, koje nadilazi naše oblike i kategorije. Tako prvo stvaranje iz knjige Postanka završava novim stvaranjem neba i zemlje u knjizi Otkrivenja.²³

Druga očitovanja Jahve

Možda nas je dosadašnje razmišljanje o činjenicama objave odvelo nekako visoko, ma koliko konkretno bilo utemeljeno u povijesno-egzistencijalnom tijeku Izraela. U toj i takvoj neposrednoj i bliskoj, osobnoj bli-

¹⁹ Usp. RBT, *Stvaranje*, 1278—1287.

²⁰ Usp. A. Rebić, *Biblijska prapovijest*, KS, Zagreb,² 1972, 86—92.

²¹ Usp. prema W. Kern, *Interpretazione teologica della fede nella creazione*, u *Mysterium salutis*, nav. dj. IV, 90.

²² Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 33 sll.

²³ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 140 sll., J. L. McKenzie, *Aspetti del pensiero del Vecchio Test.*, nav. dj., 77, §§ 164—178. Th. de Chardin, *Le phénomènes humains*, Éd. du Seuil, Paris 1955; on promatra čovječanstvo u trajnom usponu prema točki Omega, koja je u Kristu.

zini i susretu s Jahvom teče jedan suživot, koji filozofska misao nikako ne može domisliti ni, sama po sebi, prihvatiti. Biblija pak otkriva nove oblike prisustva Božjeg u svom narodu.

Jahve postaje *Bog saveznik*. Makar je neshvatljivi nesrazmjer između Boga i ljudi, Bog ipak sklapa Savez s Izraelom. Ne samo da je Jahve za Izraela prisutan u povijesti, ne samo da mu se smiluje i da mu oprašta, ne samo da mu otvara put kroz pustinju, nego postaje i njegovim Saveznikom. Postaje to zajedništvo života u tijeku ljudske povijesti. Na svojoj Riječi Bog utemeljuje svoj Savez, te mu ostaje vjeran.²⁴

Bog Saveznik pristupa svojem narodu u punini ljubavi i nježnosti kao Otac. Brine se za njega više nego li majka za svoje čedo (usp. Iz 49, 15 sl.). Ovo je novi odnos Jahve prema Izraelu koji nadilazi onaj stvoriteljski.²⁵

Svoju milosrdnu ljubav za Izraela Jahve će također očitovati u slici *Pastira*. Izraelu, pastirskom narodu, ta je slika bliska i neposredna. Tu dolazi do izražaja nježnost i skrb božanskog Pastira. Slika pastira doseći će svoj vrhunac u zbilji Isusa Pastira koji daje život za svoje ovce (usp. Iv 10).²⁶

Svojem narodu Jahve će darovati ne samo vanjsku pažnju, brigu i skrb. On mu dariva svoje srce i svoju ljubav, vidjesmo već, kao Otac, a ujedno i kao *Prijatelj*. Pristup je to odrasloj osobi, prijateljski odnos, koji nadilazi pristup savezničko-pravnički. Bog razgovara s Mojsijem i prorocima, sa svojim narodom, kao s prijateljem. On mu otkriva svoje planove, svoje radosti i teškoće. I ta će zbilja dosegnuti svoj vrhunac u Isusu Kristu, kada na Posljednjoj večeri bude apostolima kao svojim prijateljima, otkrivao sve tajne svojega srca i kraljevstva (usp. Iv 13—17).²⁷

Savez Sinaja na svoj način prelazi u *Zaručnički odnos*. U ovoj dirljivoj i neshvatljivoj poredbi do koje ljudska filozofska misao nikako ne može doći, Jahve nam očituje i puninu svojeg predanja i veliku cijenu našeg slobodnog dara i dubinu zajedništva u koje nas vodi. Bog očekuje od svog naroda da se prema njemu vlada kao zaručnica prema zaručniku.

Proročka je riječ duboko dirljiva kad u slici govori o takvom odnosu Jahve, predbacuju Izraelu — Zaručnici nevjeru i preljub (usp. Hošea 2; Ezekiel 16 i dr.). Biblija je ovdje vrlo bliska i govori egzistencijalnim rječnikom misleći na konkretnu zbilju Izraelova života. Život s Gospodinom u vjeri nije tek platonski, nego takav život zalazi u temeljna opredjeljenja Izraela za Jahvu, opredjeljenja koja zahvaćaju čitavu osobu i čitav život. Dekalog tako postaje ostvarenje tog potpunog zaručničkog predanja, koje dakako proizlazi iz prihvaćanja Jahve kao jedinog Gospodina, Jahve, Adonaja.

²⁴ Usp. RBT, *Savez* 1128 sl.

²⁵ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft...* 105 sll.; M. E. Boismard, *Dio nostro Padre*, u J. Giblett—A. Lefèvre ed altri: *Grandi temi biblici*, Ed. Paol.,⁴ 1969, 85—96.

²⁶ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft...* 107 sll.; RBT, *Pastir*, 835 sll.

²⁷ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft...* 112 sll.

Ne samo prijekori upućeni Izraelu, nego također i poziv i poticaj i radost Izraela, uronjeni su u to ozračje zaručничkog odnosa. Tako Gospodin uvijek iznova poziva svoju Zaručnicu — Izraela u pustinju da obnove svoje zaruke, svoje predanje (usp. Hoš 2). A *Pjesma nad pjesmama* veliča taj odnos u dirljivim slikama iz konkretnog — pastirskog — života i to je povezano s prvim vremenima zaručничkog predanja i vjernosti (usp. Pj, passim).

Filozofski pristup Bogu ne može zamisliti takvo susretanje s Bogom. To je jedinstveni pristup Bibliji. Ni druge religije nemaju nešto slično.²⁸

Objava Boga u Isusu Kristu

Sva Božja očitovanja u Starom zavjetu: Božja prisutnost, milosrđe, savez, prijateljstvo, zaruke, potpuno predanje, dosežu svoju puninu u Isusu Kristu. Imena koja će mu proroci kao Mesiji već unaprijed dati postat će u njemu potpuna zbilja, tako npr. Emanuel, Sluga Jahvin, Otkupitelj, Sin Božji.

U njemu se utjelovljuje Sin Božji

Dok SZ s jedne strane sve više ističe Božju uzvišenost (usp. mudrosnu i apokaliptičku književnost), s druge nam se strane Bog sve više približuje. Vrhunac je tog približavanja u Novom zavjetu, u utjelovljenju Sina Božjega, kada Bog u punini postaje Emmanuel, s nama Bog. (usp. Mt 1, 23).

Filozofska misao ovdje ostaje bez daha. Dapače, i vjernici SZ kao da se ne snalaze na ovom novom terenu Božjem, koji je inače pripremljen od čitavog SZ. Tako će se Pavao, prije svog obraćenja, kidati upravo na ovom otajstvu i progonit će kršćane koji Isusa štiju kao Sina Božjega.

Ali, uočivši puninu Božje objave u Isusu Kristu, Pavao se sav predaje naviještanju Isusova otajstva.²⁹ I apostol Ivan uočava u utjelovljenju Sina Božjega vrhunac Božje objave;³⁰ jednako tako i ostali novozavjetni spisi.³¹

Tako je put Božjeg silaženja prema čovjeku došao do svoje punine; i tako se u toj punini može ostvariti zajedništvo s Bogom i predanje Boga čovjeku.

Dakako, s tim je također zaoštreno do vrhunca pitanje Božje uzvišenosti i nepromjenljivosti, koje je inače uvijek prisutno kad god je riječ o odnosu između Boga i stvorenja, počevši od stvorenja kao takvoga pa dalje u svakom Božjem susljednom očitovanju. Što Bog više ulazi u stvorenje, u ljudsku povijest, to pitanje postaje zaoštrenije. U utjelovljenju sam Sin Božji postaje čovjekom. Neshvatljivo, i za jednog Židova!³¹

²⁸ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 112 sll.; RBT, *Zaručnik*, 1504 sll.

²⁹ Usp. RBT, *Apostoli*, 30 sll.; *Isus Krist*, 354 sll.; H. Conzelmann, *Teologia del Nuovo Testamento*, Paideia, Brescia, 1972, 199, sll.; J. A. Fitzmyer, *Teologia Paulina*, u *Grande Commentario*, nav. dj., 79, §§ 59—67.

³⁰ Usp. H. Conzelmann, *Teologia*... 397 sll.; B. Vawter, *Teologia Giovannea*, u *Grande Commentario biblico*, nav. dj., 80, §§ 12—38; RBT, *Isus Krist* 348—363.

³¹ Usp. RBT, *Isus Krist*, 358 sl.; *Sin Božji*, 1157 sll.

Dok Isusa promatramo među nama kao čovjeka — brata, makar nam je to neshvaljivo nekako je donekle prihvatljivo, jer je postao jednak nama. Ali, kad ga promatramo u otajstvu Križa, uništena i žrtvovana za nas, za naš ljudski razum postaje skroz neprihvatljivo. Ovdje se susrećemo s najvećim dijalektičkim Božjim skokom: Bog Stvoritelj, nada sve uzvišeni, postaje naša žrtva, uništen od svog stvorenja, uništen za svoje stvorenje!³² To je suprotstavljanje mudrosti Božje mudrosti ljudskoj o kojoj govori apostol Pavao Korinćanima (usp. 1 Kor 1, 18—25). To je ujedno vrhunac očitovanja Božjeg milosrđa, heseda! Ne samo da Bog ima samilosti za nas, da se za nas zalaže; On postaje naša žrtva, sebe zalaže za nas! Ta nas tajna neizmerno nadilazi upravo u svojoj neposrednoj opipljivoj blizini. Ona postaje izazovna i nepodnošljiva. Tako ona ulazi u naš grijeh i našu pokvarenost, u naše zlo i odbacivanje Boga. Kroz sve pore grijeha naših ulazi Božje milosrđe, hesed, u naše biće da ga izliječi, spasi od uništenja.

Tom se otajstvu ne može pristupiti samim ljudskim razmišljanjem jer ono neizmerno nadilazi razum i sve kategorije razuma (usp. Iz 55, 8—9; Ef 3, 8 sll.). Nalazimo se dakle na izrazito božanskom području, koje je istodobno povijesno i egzistencijalno, te su prvi kršćani istaknuli da se je to dogodilo pod Poncijem Pilatom.³³ Starozavjetna ispovijest vjere ovdje prelazi u novozavjetnu; obje su izrazito povijesno-spasenjske: a) Jahve je zahvatio u povijest Abrahama i njegovih sinova usp. Pnz 6, 20—24; 26, 5—9); b) Isus, Sin Božji, za nas se je predao sve do smrti na križu (usp. Fil 2,5 sll.).

Povijesno-spasenjski promatrano, to je najveći Božji korak prema čovjeku. Dalje se od toga ne može ići, jer Bog se za nas uništio.³⁴

Isus je za nas uskrsnuo. Isus je Kyrios!

Silazni put Božjeg predanja i milosrđa, pošto je doživio svoju najnižu točku u križu, ponovo se uspinje naglim, posve neočekivanim Božjim zahvatom. Bog je uskrisio Isusa Krista, svoga Sina. Uskrisio ga je također za nas. I tako se ostvaruje punina milosrđa i obnove čovječanstva. U svojem govoru na Duhove Petar to jasno ističe: Bog ga je uskrisio, oslobodivši ga lanaca smrti. I tog raspjetog Isusa učinio je Gospodinom i Mesijom (usp. Dj 2, 24. 36).

Isus je, dakle, novozavjetni Kyrios, što znači Adonaj. Septuaginta naime riječju Kyrios prevodi židovsku riječ Adonaj, koja je opet upotrebljavana kod Židova umjesto Jahve. To je novo očitovanje Božjeg imena: starozavjetni Jahve-Adonaj-Kyrios očituje se u Isusu Kristu. Tako u njemu započinje i nova ekonomija spasenja, naviještana i pripravljena kroz čitav SZ. I Pavao u posl. Filipljanima, ponavljajući starokršćanski hi-

³² Usp. H. U. von Balthasar, *Mysterium paschale*, u *Mysterium salutis*, nav. dj., VI, 184 sll., 204 sl., 210 sll.

³³ Usp. Mühlén, *Obnova* ... 111 sl.

³⁴ Usp. T. Beck—G. della Croce, *Gesù* ... 15 sl. 35 sll.

man, ističe, kako je Isus Krist uzvišen od Oca i kako mu je dano novo ime: Isus Krist jest Kyrios! (Fil 2, 11).³⁵

U uskrsnom Kristu, našem Gospodinu, započinje konačno, eshatološko vrijeme. Najveća blizina i poniženje Boga-čovjeka postaje početak novog stvorenja.³⁶ Uskrsnuli Gospodin dijeli svojim svoga Duha i uvodi nas u novo zajedništvo s Bogom, kojega možemo nazivati: Abba-Oče (usp. Rim 8, 15); Duh nam otkriva velika djela koja Bog za nas izvodi na kraju vremena (usp. Dj 2, 11). To je novo prisustvo Duha Božjega u novozavjetnoj Božjoj zajednici, kako su proroci naviještali (usp. Dj 2, 17 sl.).³⁷

Iskustveni susret s Bogom

Objava Boga u čitavoj povijesti spasenja nosi na sebi naglašeno iskustveno značenje: sve tamo od Abrahama, preko Mojsija i proroka, sve do Isusa Krista. Zanimljivo je uočiti barem, neke oznake toga iskustva.

Bog je uvijek nedohvatan. Čovjek ga ne može vidjeti i ostati na životu. Ali se Gospodin može doživjeti u svojem spasiteljskom djelovanju: U Egiptu, u pustinji, u Babilonu i kroz svu povijest spasenja SZ. Može se nadasve uočiti u Isusu Kristu i njegovim djelima.³⁸

Taj iskustveni susret nije neposredni susret s Bogom, nego susret preko njegova djelovanja u povijesti spasenja. Stoga se može dogoditi da se čovjek zaustavi na samom djelovanju, a da se ne uspe do Začetnika tog spasiteljskog djelovanja. Očito je to u povijesti Isusa Krista: svi su prisutni čuli njegovu riječ i vidjeli znakove, ali nisu svi povjerovali, nisu svi upoznali Poslanika Očeva (usp. Ivanovo evanđelje).

To je iskustvo na egzistencijalnoj razini — iskustvo Naroda Božjega: pod Mojsijem i poslije pod sucima i ostalim vođama Izraela. Proroci će trajno upućivati na djelovanje Božje u izraelskom narodu. To iskustvo zahvaća život pojedinca i čitavog naroda.³⁹ To je prvotno iskustvo oslobođenja od ljudske ugroženosti, od grijeha i sile zla u nama i oko nas.⁴⁰ Ali središte iskustva nije čovjek i njegova bijeda, nego Bog i njegova ljubav i milosrđe. Jedinostveni je to put spasenja, na kojemu se svi ljudski grijesi i zasužnjenosti utapaju u Božje milosrđe, posebno u Križ Kristov, da bi On jedini zasjao u svem svojem sjaju (usp. Fil 2, 9 sl.).⁴¹ Stoga će se taj su-

³⁵ Usp. T. Beck—G. della Croce, *Gesù*... 18 sl. 21 sl.

³⁶ Usp. T. Beck—G. della Croce, *Gesù*... 15—23, 35—47; F. X. Durrwell, *La résurrection de Jésus, mystère de salut*, éd. Xavier Mappus, Lyon, 1963.

³⁷ Usp. RBT, *Duh Božji*, 215—227.

³⁸ Usp. Mühlen, *Obnova*... 51—76: držimo da je Mühlenovo biblijsko-teološko izlaganje od temeljne važnosti za novi pristup Bogu.

³⁹ Usp. Deissler, *Die Grundbotschaft*... 101 sl. 115 sl.

⁴⁰ Usp. RBT, *Oslobođenje*, 790 sl.

⁴¹ Usp. T. Beck—G. della Croce, *Gesù*... 98 sl.; pošto su autori govorili o iskustvu oslobođenja što ga Gospodin ostvaruje u povijesti Izraela i što također nastavlja u životu pojedinca, ističu odjek poklonstva i hvale kao plod tog iskustva.

sret s Bogom otkupiteljem očitovati u iskustveno-zajedničkim vjerskim činima: u slavljenju Pashe, u liturgiji Hrama, u zahvalnim pjesmama Jahvi.⁴²

U SZ to se je iskustvo na osobit način izrazilo u Psalmu 136, velikoj pjesmi zahvalnici (Hallel). To je pjesma čitavog bića vjernika, pjesma čitavog Naroda, pjesma svećenika i običnog vjernika, učenog rabina i neukog pučanina. U NZ izrazili su to iskustvo zahvale u svoj jednostavnosti: posebno Marija u svojem *Veliča* (Lk 1, 46 sl.) i Zaharija u svojem hvaleospjevu *Blagoslovljen* (Lk 1, 67 sl.). I starozavjetne pjesme zahvalnice nastavit će Crkva pjevati kroz svu svoju povijest. Dakako, novozavjetno iskustvo vjere i pjesma zahvalnica nalazi se na jednoj višoj razini, uro-njenoj u Kristovu Pashu, Euharistiju!⁴³

Kršćanstvo je iskustvo u Trojedinom Bogu.

Uzvišeni i posve bliski Jahve u Novom se zavjetu očituje u tri Božanske osobe. Isus nam otkriva Boga kao svoga Oca i uči nas moliti i nazivati Boga: Ocem. Molitva *Oče naš* postaje specifičnom kršćanskom molitvom (usp. Mt 6, 9 sl.; Rim 8, 15; Gal 4, 6).⁴⁴ Isus Krist, čovjek, ujedno je doživljen u punini svoje Božanske biti i slave, koja je u njegovu milosrđu, tj. kao Sin Božji i Kyrios, božanski Gospodar (usp. Dj 2, 36; Fil 2, 11 i dr.). U Očevo i Kristovo otajstvo uvodi nas Duh Očev i Kristov, Duh Sveti (usp. 1 Kor 2, 10).⁴⁵

Zaključak

1. Prijelomna točka između filozofske i biblijske spoznaje Boga jest u tome što Bog na dva različita načina pristupa čovjeku. U filozofskoj spoznaji promatramo Boga koji nam se očituje u prirodi koja nam je trajno dana u svojoj stvorenosti i stoji pred nama kao već ispisana knjiga koju treba čitati. U Bibliji nam se Bog očituje na povijesni način, te nekako uvijek ispisuje nove stranice: susreće nas na našim putovima, s nama hoda i traži nove puteve i nova rješenja. Dakako, na tom biblijskom putu spasenja Bog ima inicijativu.

2. Dok se u prirodnom redu stvorenja Bog očituje prvotno kao uzvišeni i snažni Stvoritelj, kao daleki i savršeni Bog, dotle ga u Bibliji susrećemo nadasve kao Boga milosrđa. Božje milosrđe postaje temeljni Božji atribut u objavi SZ i NZ. Biblijska objava Božja praktično je povijesno očitovanje Božjeg milosrđa koje otkupljuje čovjeka.

3. To pred nas postavlja i posebni teološki problem: kako i do koje mjere Bog može biti »uvjetovan« i »ovisan« o stvorenju? Filozofski pristup nema na to odgovora. Biblijsko-teološko razmišljanje prihvaća činjenice Boga objave: s jedne strane Božju uzvišenost i apsolutnost i s druge, Božju blizinu i angažman u ljudskoj povijesti. Božja nas ljubav i milosrđe stvara, nosi nas u svom srcu, s nama dijeli naš život. Božja milo-

⁴² Usp. T. Beck—G. della Croce, *Gesù*... 98 sl.

⁴³ Usp. RBT, *Euharistija*, 238 sl.

⁴⁴ Usp. RBT, *Oci i Otac*, 748—750.

⁴⁵ Usp. Mühlen, *Obnova*... 118 sl.; T. Beck—G. della Croce, *Gesù*... 7 sl.; RBT, *Duh Božji*, 221—227.

srдна ljubav ide dotle da za nas predaje i svoga Jedinorođenca, Isusa Krista, te nas u njemu obnavlja i uvodi u svoj nutarnji božanski troosobni život. U Bibliji je temeljni naglasak na milosrdnoj ljubavi koja se bez kraja dariva, a ne na uzvišenosti i nepromjenljivosti. Oba su atributa Božja, i Biblija ih ističe, ali ona polazi od milosrdne Ljubavi.

4. Po uvijek novim očitovanjima svoga milosrđa, Bog na novi način i sebe očituje. U SZ Bog nam se očituje kao Jahve. To mu je Ime! U NZ Jahve se očituje u Isusu Kristu: Isus Kyrios! I u Isusu se očituje kao Otac, Sin i Duh Sveti! To je novo ime Boga u Novom zavjetu.

U SZ Jahve snažnom mišicom izbavlja Izraela iz Egipta, vodi ga pustinjom i uvodi u Obećanu zemlju. U NZ sam Bog se u svom Jedinorođencu, Isusu Kristu, u Isusu-Kyriosu, predaje na Križu za oslobođenje svojega naroda, te ga po svojoj mucu, smrti i uskrsnuću konačno i potpuno oslobađa za vrijeme i vječnost! Odatle također proizlazi i novo iskustvo objave Božje u NZ: u Duhu Svetom spoznajemo Oca i Sina, u Duhu postajemo jedno u Kristu i među sobom, izgrađujući Tijelo Kristovo (usp. 1 Kor 12, 12 sll.). To nas uvodi u novu zbilju Kristova uskrsnuća (usp. 1 Kor 15) i puninu eshatologije u zajedništvu s troosobnim Bogom (usp. Otk 21—22).

5. Čovjek ipak ostaje slobodan da prihvati ili odbije Božji dar, kao što su to mogli Izraelci, pa apostoli a i mi danas. Isus i nas pita: »Ža koga me držiš?« (usp. Mt 16, 15). »Hoćeš li i ti otići?« (usp. Iv 6, 67). Treba se dati voditi Duhom Božjim da nam on otkrije otajstvo Krista i uvede nas, uz naše slobodno sudjelovanje, u to otajstvo (usp. Iv 6, 44, 63). I ta spoznaja milosrdnoga Boga prelazi u njegovo hvaljenje i slavljenje.

REVELATIO DEI IN SACRA SCRIPTURA

Summarium

Duplex invenitur via ad Deum: in ordine naturae, philosophico gressu, ac¹ in historia salutis, biblica revelatione. In philosophico ascensu ad Deum per res creatas ad earum Auctorem ascendimus. Hoc iter magis Dei transcendentiam, unicitatem, absolutitudinem explicat, ac¹ in seipso semper idem manet. In biblico itinere ad Deum, Deus ad nos descendit in variis interventibus Historiae sacrae. Cum hi interventus historici sunt ac¹ personales, semper novi sunt ac liberi. Deus est semper initiator his in interventibus. Hominis est accipere vel abicere Deum ad nos venientem.

In biblica revelatione Deus nobis primarie ut Deus misericors manifestatur. Haec est fundamentalis revelatio Vet. Testamenti facta Moysi (Deus Jahve — Ex 3,6; Deus misericors — Ex 33, 19—20; 34, 6—7). Alii interventus Dei: in Aegypto, in deserto Sinai, in Canaan etc., similiter ac⁴ varii modi quibus Deus manifestatur (prouti Pater, Amicus, Pastor, Sponsus ecc.), fundamentaliter ac⁷ principaliter misericordiam Dei (hesed Jahve) manifestant.

In Novo Testamento descensus Dei ac⁷ manifestatio misericordiae divinae specialem formam ac⁷ profunditatem accipit in Filio Dei, Jesu Christo, qui homo efficitur ac misericordiam Dei, maxime in sua morte in Cruce, manifestat. His in actibus Deus nobis novo modo ac⁷ nova profunditate manifestatur, scilicet prouti Pater, Filius et Spiritus Sanctus. Deus nobis totaliter cor suum aperuit (cf. Joh 19, 34) nosque in intimam suam introduxit, in Jesu Christo, per eius mortem et resurrectionem, hac in terra ac⁷ in vita escatologica.

Deus nobis in Veteri ac Novo Testamento nomen suum novum revelat: in VT nomen novum Dei est Jahve, in NT est Jesus-Kyrios (sc. Adonaj, Jahve, cf. Act. 2, 36; Phil. 2, 5—11). Misericordia etiam Dei novis actibus in Vet. ac Novo Testamento revelatur: in Veteri Oeconomia per actus liberationis, in Nova per deditionem Jesu Christi, Filii Dei, in Cruce, eiusque resurrectionem: sicque plenitudo redemptionis nostrae in intima vita Dei consecuta est. Per Spiritum Sanctum nobis Pater et Filius manifestantur ac⁷ donantur atque redemptionem nostram efficiunt.

Revelatio Dei in VT et NT efficitur per experientiam Populi Dei, experientiam historicam, quae totalitatem hominis ac⁷ communitatem Populi includit. Spiritus Sanctus, tamen, qui Spiritus Patris ac⁷ Filii est, nobis Deum misericordem manifestat ac⁷ praeparat ad illum cognoscendum ac agnoscendum (cfr. Act. 2; 1 Cor 12, 3; Rom 8, 14 sqq.).

Experientia Dei misericordis in canticum laudis paschalis explodit, quod specialiter in VT in Psalmo 136 invenitur, in NT in cantico Mariae ac⁷ Zachariae manifestatur ac⁷ in celebratione Eucharistiae.